

LivingSkills toimintamalli tukee lasten hyvinvointia vahvistamalla vanhemmuutta

LIVINGSKILLS VANHEMMUUDEN TAIDOT -TOIMINTAMALLIN TAVOITTEENA ON SIIRTÄÄ PAINOPISTETTÄ KORJAAVASTA ENNALTAEHKÄISEVÄÄN, VANHEMMUUTTA VAHVISTAVAAN SUUNTAAN. TOIMINTAMALLIA TOTEUTETAAN PERHETYÖSSÄ DIGITAALISEN LIVINGSKILLS VANHEMMUUDEN TAIDOT -MOTIVAATIOTYÖVÄLINEEN AVULLA.

LivingSkills Vanhemmuuden taidot -toimintamallin keskiössä on tunnistaa vanhemman olemassa olevat vahvuudet ja saada ne käyttöön. Kun vanhemmuuden haasteet tunnistetaan ja nähdään taitopuutteina, on mahdollista oppia uusia taitoja. Toimintamallin ytimessä vanhemman oman osallisuuden, muutosmotivaation ja vanhemmuuden taitojen vahvistaminen työntekijän tukemana.

LivingSkills Vanhemmuuden taidot -toimintamalliin on integroitu näitä tavoitteita tukevia ajattelumalleja: Beardsleen perheinterventiomallin mukaista ajattelua, toipumisorientaation ja mentalisaation periaatteita, dialogisuutta, dialektista käyttäytymisterapiaa ja ratkaisukeskeistä lähestymistapaa. Työvälineen sisällöt perustuvat tutkimustietoon riittävästä vanhemmuudesta. Lisäksi sisältöjä kehitettäessä on hyödynnetty kehittäjän yli kymmenen vuoden perhetyön kokemusta lastensuojelussa ja mielenterveytyössä.

Vanhemmuutta tukemalla ehkäistään ylisukupolvisia ongelmia

Ennaltaehkäisevällä työotteella voidaan vähentää lastensuojelun tarvetta. Palveluihin ja varhaisiin tukitoimiin käytetty raha on kannattava investointi. On arvioitu, että yhden euron sijoittaminen vanhemmuuden vahvistamiseen liittyviin toimenpiteisiin tuottaa 8 euroa (Knapp ym. 2011, Campion ym. 2012).

Riittämätön vanhemmuus voi näkyä moni eri tavoin lapsen elämässä. Lapsi voi olla ahdistunut, alakuloinen, hyvin riippuvainen vanhemmasta tai kärsiä psykosomaattisista oireista, kuten vatsavaivoista tai päänsärkyistä. Lapsi voi kokea syyllisyyttä tai kärsiä kehitysviivästymistä tai oppimisvaikeuksista. Laiminlyöty tai kaltoinkohdeltu lapsi olla hyvin lojaali vanhempaa kohtaan ja vähitellen samaistua tähän. Osa lapsen oireista tai reaktiomallista liittyvät yrityksiin selviytyä ja toiset yritysten epäonnistumiseen, luovuttamiseen ja alistumiseen. Selviytymisstrategioita on mm. sopeutumisen tilanteeseen jonkin roolin avulla, todellista minuutta suojeleva valemienä "false self", jonka lapsi rakentaa miellyttämään vanhempaa, hyperaktiivisuus, luovuttaminen tai uhrina oleminen. (Winnicott 1962, Killen 1993, Zonzi 2015)

Vanhempien hyvinvointiongelmien on todettu pahimmillaan kasautuvan ja muuttuvat ylisukupolvisiksi (Paananen ym. 2015). Tutkimusten mukaan vanhemmuuden puutteet ovat riski lasten kasvuun ja kehitykselle sekä terveydelle ja hyvinvoinnille aikuisiässä. Lapsen perustarpeiden laiminlyönti ja muu kaltoinkohtelu aiheuttaa lapsille vaikeuksia ihmissuhteissa, luottamuksen rakentamisessa, aikuisena parisuhteissa, mikäli lapsi ei ole saanut korvaavia kokemuksia luottamuksellisista, turvallisista ihmissuhteista. Lapsuudessa koettu arvottomuus siirtyy helposti uusiin ihmissuhteisiin ja altistavat kaltoinkohtelulle tai hyväksikäytölle muissa ihmissuhteissa. Vaillinaisesta vanhemmuudesta kärsinyt lapsi voi aikuisena toistaa samaa kaavaa suhteessaan omiin lapsiinsa, jolloin ylisukupolvinen kierre jatkuu. (Kauppi 2012, 128; Ruismäki ym. 2016, 51, 79–80.)

Vanhemmuutta vahvistamalla voidaan estää ongelmien siirtymistä sukupolvelta toiselle. Tukemalla vanhempien taitoja vahvistaa lasta suojaavia tekijöitä voidaan turvata lapsen kasvu ja kehityssilloinkin, kun perheellä on vaikeuksia. (mm. Rutter 1986, Beardslee & Podorowsky 1988, Beardslee & Solantaus 2001.)

Lastensuojelun nykytilanne

Kuntatalouden kriisi on johtanut yhä pahenevaan kierteeseen lapsiperheiden palveluissa. Viime vuosikymmeninä on säästetty edistävässä ja ehkäisevässä työssä, jonka seurauksena ongelmat ovat kasvaneet ja rahaa kuluu kalliisiin korjaaviin palveluihin: esimerkiksi joka 10. lapsi Helsingissä oli vuonna 2015 lastensuojelun piirissä (Helsingin tila ja kehitys 2015). Vaikka vanhempien tukeminen on todettu erittäin kustannustehokkaaksi toimintamuodoksi ja peräti 90 % lastensuojelun asiakkaista oli avohuollon piirissä, yli 80 % menoista kuluu siihen, että lapsia sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Tämä kuvastaa sitä, että ehkäisevä lastensuojelu ei ole riittävää, ja ettei avohuollon käytettävissä olevilla palveluilla ja tukitoimilla kyetä ehkäisemään kaikkia sijoituksia. (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012; Sotkanet: lastensuojelun tilastot 2017.)

Suomesta ei ole saatavissa kattavia tietoja lastensuojelun kokonaiskustannuksista vaan ainoastaan lasten ja nuorten laitos- ja perhehoidon kustannuksista yhteensä. Sijaishuollon kustannukset ovat kasvaneet lastensuojelulain voimassaoloaikana vuosittain ja ovat noin 740 miljoonaa vuodessa. Suhteessa avohuollon tukitoimiin kustannukset ovat kymmenkertaiset. Yksi huostaan otettu lapsi maksaa kunnalle 130 000 € ja syrjäytynyt nuori 20 000 € vuodessa. (THL 2017.)

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomuksen (6/2012) mukaan perheitä ei tueta riittävästi missään lastensuojelun vaiheessa. Avohuollossa tuen kohteena nähdään koko perhe, mutta lastensuojelun työntekijöiden ajan puute estää perheen kokonaisvaltaisen tukemisen. Sijaishuollossa vanhemmat jätetään usein yksin, vaikka lain mukaan heille tulisi laatia oma asiakassuunnitelma. Jälkihuollossa vanhempien tukeminen on vähäisintä. Perhettä ei pidetä merkityksellisenä itsenäistyvän nuoren kannalta.

LivingSkills toimintamallin lähtökohdat

Riittävän hyvä vanhemmuus

Sinkkosen (2008, 22) mukaan vanhempien tehtävänä on antaa lapselle sellaiset valmiudet, joiden varassa hän aikanaan selviää itsenäisesti. Tarkasteltaessa vanhemman tehtäviä lapsen tarpeiden kautta, voidaan hyödyntää Robert Emden luokittelua (1989). Lapsen kiinnittymisen, valppaan kiinnostuksen ympäröivään maailmaan, fyysisten tarpeiden säätelyn, struktuurin löytämisen, tunteiden hallitsemisen opetteluun, leikkimisen ja oppimisen sekä omantunnon ja itsekurin kehityksen mahdollistavat vanhemmuuden toiminnalliset osa-alueet ovat luokittelun mukaisesti: kiintymys, suojelu, fysiologinen säätely, järjestynyt struktuuri, tarpeisiin vastaaminen, empaattinen vastavuoroisuus, opettaminen, leikki ja kuri.

Kari Killen (1993) on toiminut lastensuojeluperheiden parissa ja siitä näkökulmasta jaotellut riittävän hyvän vanhemmuuden elementit: näitä ovat vanhempien kyky nähdä lapsi realistisesti; vanhempien realistiset odotukset lapsensa mahdollisuuksista tyydyttää aikuisen tarpeita; vanhempien realistiset odotukset lastensa kyvyistä; vanhempien kyky olla positiivisessa vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa sekä empatiakyky suhteessa lapseen; vanhempien kyky huolehtia lapsensa perustarpeista ennen aikuisen omia tarpeita sekä vanhempien kyky kantaa omaa tuskaa ja sietää omia pettymyksiä purkamatta niitä lapseen.

Mentalisaatio, jolla tarkoitetaan yksilön kykyä pohtia omaa ja toisen ihmisen näkökulmaa ja kokemusta, on osa hyvää vanhemmuutta. Hyvä mentalisaatiokyky auttaa säätämään omia tunnetiloja, luo vakautta ihmissuhteisiin ja edistää hyvää perheensisäistä kommunikaatiota. Mentalisaatiokyky on yhteydessä hyvään vuorovaikutukseen lapsen kanssa, turvalliseen kiintymykseen, suotuisaan kognitiiviseen ja tunne-elämän kehitykseen sekä lapsen omaan mentalisaatiokykyyn. Mentalisaatio mahdollistaa vanhemman herkkyyden ja tarkkuuden lapsen viesteille vuorovaikutustilanteissa, auttaa vanhempaa ymmärtämään ja tulkitsemaan lasta riittävän usein oikein sekä tuo lapselle mahdollisuuden kiintyä vanhempaansa turvallisesti. (Pajulo ym. 2015.)

Lasta suojaavien tekijöiden vahvistaminen

Tutkimalla hyvin pärjääviä nuoria perheissä, jossa vanhemmalla on mielenterveysongelma, on saatu tietoa lasta suojaavista tekijöistä (Beardslee ja Podorefsky 1988). Tutkimuksen mukaan tärkeimpiä suojaavia tekijöitä ovat hyvät perhesuhteet, arjen sujuminen, sosiaalinen tuki ja yhteinen ymmärrys perheen vaikeuksista. Tämän mahdollistaa avoin kommunikaatio ja vanhemman kyky reflektoida omaa toimintaansa.

Toimiva lapsi & perhe (TLP)- perheinterventio (kutsuttu myös Beardsleen perheinterventioksi) on työtapaa, joka on kehitetty lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukemiseen ja ongelmien ehkäisyyn, kun vanhempi on sairastunut psyykkisesti. Suomessa menetelmää on käytetty päihdehuollossa, lastensuojelussa sekä muissa perheen voimavaroja verottavissa tilanteissa, kuten esimerkiksi vanhemman sairastaessa syöpää.

LivingSkills toimintamalli muuttaa toimintakulttuuria

LivingSkills motivaatiotyövälineiden avulla tehdään laadukasta, tietoon pohjautuvaa taito- ja valmennustyötä. Taito- ja valmennuksen tavoitteena on saada aikaan pysyviä muutoksia vanhemmuuden taitoihin ja turvaamaan lasten normaalia kasvua ja kehitystä omilla perheissään. Kun työntekijä tukee perhettä tämän omilla tavoitteilla, perheiden hyvinvointi lisääntyy ja vanhemmuuden taidot vahvistuvat.

LivingSkills toimintamallilla halutaan muuttaa toimintakulttuuria perhekeskeiseen suuntaan. Lasta ei pyritä ”pelastamaan” kelvottomilta vanhemmilta. Sen sijaan vanhemmuuden taitoja vahvistamalla mahdollistetaan lapselle turvallinen lapsuus omassa kodissa.

LivingSkills Toimintamallin lähtökohdat ovat samat kuin perheinterventiomallissa: perheinterventiomallin mukaisen työskentelyn keskeisiä elementtejä ovat dialogisuus sekä nojaaminen vanhemman oman elämän asiantuntijuuteen ja lasta suojaavien tekijöiden vahvistamiseen. Työskentelytapa purkaa vanhemman ja ammattilaisen hierarkkisen suhteen sekä siihen herkästi kietoutuvan vanhempia syyllistävän ja lasten pelastamiseen liittyvän moraalisen viestin. Kun vanhemman on mahdollista jäsentää ja hallita omaa vanhemmuuttaan, niin vanhemmuuteen liittyvä koherenssin kokemus jäsentyy (Kaakinen ym. 2007).

Toimintamallin avulla voidaan vahvistaa vanhemman mentalisaatiokykyä. Vanhemman mentalisaation vahvistamisen on todettu olevan tehokkaampi tapa muuttaa vanhemman vuorovaikutustapaa kuin esimerkiksi vanhemman mielikuvien kautta työskentelyn, vuorovaikutuksen opettamisen tai suoran käyttäytymisteknisen väliintulon. Tavoitteena on saada vanhempi itse pohtimaan omaa kokemustaan, omia toimintatapojaan, niiden vaikutusta lapseen ja lapsen näkökulmaa samaan asiaan tai tilanteeseen. (Pajulo ym. 2015.)

LivingSkills - motivaatiotyövälineellä kartoitettavat vanhemmuuden taidot

Taitoja kartoitetaan seitsemällä eri elämänalueella

Vanhemmuuden taidot -motivaatiotyövälineen avulla arvioidaan yhdessä vanhemman kanssa hänen vanhemmuuden taitojaan sekä kykyään turvata lapsen hyvinvointi, kasvu ja kehitys. Samalla saadaan hyvä käsitys perheen tuen tarpeesta.

Kartoitettavia elämänalueita on seitsemän: perushoiva; vastuullisuus ja rajaaminen; lapsen minäkuvan vahvistaminen; tunne- ja vuorovaikutustaidot; sosiaaliset suhteet; vanhemman oman elämän hallinta sekä turvallisuus. Kutakin taitoaluetta kartoitetaan kuudella – kymmenellä kysymyksellä.

Perushoivan turvaaminen: hyvinvoinnin ja perusturvallisuuden edellytys

Perushoiva- osiossa vanhempi kartoittaa omia taitojaan huolehtia lapsen perustarpeista: ravitsemuksesta, puhtaudesta, vaatetuksesta, levon tarpeesta ja terveyden tukemisesta. Osa perushoivataitoja on

vanhemman kyky ennakoida lapsen tarpeita, kuten nälkää tai väsymystä ja varautua niiden tyydyttämiseen sekä taito luoda rutiineja, jotka turvaavat säännöllisyyttä - kuten uni- ja ruokailurytmiä- lapsen elämässä.

Vanhemman oma uupumus ja jaksamattomuus, samoin kuin vanhemman avuttomuus ja osaamattomuus vastata lapsen tarpeisiin ja huolehtia ikäkauteen sopivasti lapsesta voivat vaarantaa perushoivan toteutumisen. Lastensuojelun sijoitukseen johtaneissa perheissä lähes kaikki vanhemmat (89 %) olivat jossain määrin uupuneita ja jaksamattomia, kolmella neljästä (75 %) vanhemmasta oli avuttomuutta ja osaamattomuutta vastata lapsen tarpeisiin ja huolehtia hänestä ikäkauteen sopivasti. Suoranainen lapsen hoidon laiminlyönti on lähes joka viidennen (18 %) sijoitetun lapsen taustalla. (Heino ym. 2016, 70.) Lasten laiminlyönnillä tarkoitetaan puutteellista hoitoa ja huolenpitoa, jolloin lapsen perustarpeista ei huolehdita (Paavilainen & Flink 2008, 2).

Eryteisesti pieni lapsi on täysin riippuvainen vanhempien kyvystä toteuttaa perushoivaa. Pienelle lapselle yksi tärkeimmistä tavoitteista on, että hänen fysiologisista tarpeistaan huolehditaan. Vastatessaan tähän tarpeeseen vastatessaan vanhempi samalla muodostaa lapselle johdonmukaisen päivärytmin ja perusrituaalit, joiden pohjalta lapsi oppii itse säätelämään ja hoitamaan fysiologisia tarpeitaan. (Tervonen 2018, 7). Mikäli vanhempi ei tähän kykene, jo varsin pienet lapset voivat alkaa ottaa vastuuta vanhempiensa jaksamisesta ja perheen arjen sujumisesta (Beardslee ja Podofresky 1988, Jähi 2004.)

Perushoivan merkitys on kahtalainen: toisaalta riittävä ravinto, lämpö ja lepo ovat jokaisen elinehtoja, mutta toisaalta kokemus tarpeiden tyydyttämisestä luo pohjan lapsen perusturvallisuudelle ja psyykkiselle kehitykselle. (Mäkelä & Samuelsson 2003, 28). Perustarpeiden tyydyttäminen luo pohjan myös isompien lasten ja nuorten hyvinvoinnille. Yksi tärkeimpiä perheen sisäisiä lapsen tervettä kasvua ja kehitystä suojaavia tekijöitä on arkipäivän sujuminen ja turvallisuus silloinkin, kun lapsi kasvaa perheessä, jossa on ongelmia (Beardslee ja Podofersky 1988, Solantaus & Paavonen 2007, 9).

Kun vanhempi kantaa aikuisen vastuun, niin lapsi saa olla lapsi

Vastuullisuus ja rajaaminen- osiossa vanhempi kartoittaa omia taitojaan olla vastuullisena aikuisena perheessä. Tähän sisältyy mm. kyky asettaa lapsen tarpeet etusijalle ja kyky lykätä vanhemman omia tarpeita sekä lapsen suojele aikuisten murheilta. Vanhemmuuden vastuullisuustaitoihin kuuluu kyky pitää kiinni rajoista, opettaa lapselle itseuria ja säilyttää perheen määräysvalta aikuisella.

Lapsen itsesäätelyn, kuten tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn, kehittymisen kannalta vanhemman tarjoama kiintymyssuhde, turva, kuri ja empaattinen vuorovaikutus ovat ehdottoman tärkeitä. Riittävän hyvään vanhemmuuteen liittyy vanhempien realistiset odotukset lapsensa mahdollisuuksista tyydyttää aikuisen tarpeita sekä vanhempien kyky huolehtia lapsensa perustarpeista ennen aikuisen omia tarpeita (Killen 1996). Taitopuutteet vastuullisena aikuisena toimimisena voivat näkyä esimerkiksi siten, että vanhemmilla suurempi tarve päästä ulos omien ystäviensä kanssa kuin antaa lapsen leikkiä rauhassa kotona ja päästä ajoissa nukkumaan tai vanhemman tarve viettää aikaa sosiaalisessa mediassa ajaa lapsen nälän ohitse.

Vanhemman tehtävä on tyydyttää lapsensa tarpeita ja pitää hänestä huolta. Ne vanhemmat, jotka ovat ehkä itse jääneet vaille tällaista huolenpitoa voivat alkaa odottaa, että lapsi alkaisi tyydyttää vanhemman tarpeita huolenpidosta. Lastensuojeluperheissä vanhemmat usein pitävät lasta ikäistään vanhempana ja voivat kertoa ylpeänä lasten omatoimisuudesta. Perheessä, jossa vanhemmalla on päihde- tai mielenterveysongelma, ei ole harvinaista, että lapsi on ottanut tehtäväkseen huolehtia vanhemmastaan. Silloin lapsen oma kehitys viivästyy tai jumiutuu ja voi jopa romahtaa myöhemmin. (Mäkelä & Samuelsson 2003, 29-30.)

Lapsi kaipaa turvallisia rajoja, jotka tuovat struktuuria ja sitä kautta koherenssin tunnetta elämään sekä ehkäisevät lasta joutumasta vaaratilanteisiin. Rajat auttavat lapsen omantunnon kehitystä: ulkoisista rajoista alkaa vähitellen tulla lapsen sisäisiä eettisiä periaatteita. Rajat mahdollistavat myös turvallisen kapinoinnin ja

auttavat lasta tunnistamaan oman erillisyyden ja omat rajat. ”Curling” perheessä kasvava lapsi ei opi turhautumista, kun vanhemmat yrittävät liikaa varjella lasta pettymyksiltä. Tämä voi johtaa myöhemmällä iällä vääristyneeseen, grandioosiin minäkuvaan sekä tunnesäätelyn ongelmiin. (Hougaard 2004, 36- 37, Keltikangas-Järvinen 2012, 66–68.)

Hyvin pärjääviä lapsia tutkittaessa on todettu, että lapsista, jotka saavat ottaa vastuuta sopivassa suhteessa ikään ja kehitystasoon nähden, kasvaa usein pärjääviä aikuisia. Tämä on kuitenkin mahdollista ainoastaan silloin kun lapsen taakka ei ole kohtuuton. (Rutter 1986, Jähi 2004.)

Lapsen minäkuvan vahvistaminen saa luottamaan omiin kykyihin

Lapsen minäkuvan vahvistaminen- osiossa vanhempi kartoittaa taitojaan myönteiseen vuorovaikutukseen lapsen kanssa, kyvykkyytään vastata lapsen läheisyyden tarpeisiin ja iloita lapsesta sekä tarjota mahdollisuutta leikkiin ja virikkeisiin. Lapsen minäkuvaa vahvistavia vanhemmuuden taitoja on myös realistinen kuva lapsen vahvuuksista, lupa kehittyä omaan tahtiin ja kyky nähdä lapsi erillisenä, jolloin vanhempi ei näe lasta oman itsensä jatkeena, siirrä omia toiveitaan tahi pura pettymyksiään lapseen.

Hyvässä vanhemmuudessa toimii positiivinen vuorovaikutus. Siihen liittyy yhteistä iloa ja kiinnostusta. Lapsella on tarve kokea, että hänestä iloitaan. Masentuneessa vanhemmuudessa usein havaitsee ilottomuuden, vaikka perushoito toimisi. Perheissä, joissa lasta laiminlyödään henkisesti, vuorovaikutus voi olla puutteellista ja etäistä, liian kriittistä ja aggressiivista tai rankaisevaa ja uhkailevaa. (Mäkelä & Samuelsson 2003, 30.) Vanhempi, joka osaa leikkiä lapsen kanssa tätä innostaen tai lapsen oma-aloitteisuutta ja luovuutta tukien, voi leikin kautta samalla opettaa lapselle maailmaan sekä sen ihmeisiin ja syy-seuraussuhteisiin tutustumista (Mäkelä & Samuelsson 2003, 28, 30.)

Riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu vanhemman kyky nähdä lapsi realistisesti (Killen 1996). Tämä tarkoittaa sitä, että vanhemmilla on suhteellisen totuudenmukainen kuva lapsen ominaisuuksista, samoin iästä. Vanhemmat eivät saa siirtää omia ominaisuuksiaan liiaksi lapseen. Kriisi- ja erotilanteissa vanhemmilla voi olla vähemmän voimia ja aikaa nähdä lapsi realistisesti. Psykkisesti sairailta vanhemmilla voi olla vaikeuksia nähdä lapsi erillisenä, jolloin lapsi voi joutua liiaksi esim. syntipukin tai hoitajan rooliin. (Mäkelä & Samuelsson 2003, 29.)

Minäkuva eli minäkäsitys vastaa kysymykseen siitä, millainen minä olen. Se on käsitys omasta itsestä ja suhteesta ympäröivään maailmaan. Minäkuva kehittyy ja muuttuu koko elämän ajan vuorovaikutuksessa, kun ihminen saa muilta ihmisiltä palautetta omasta persoonastaan ja toiminnastaan. (Ojanen 1994.) Mikäli lapsi saa jatkuvasti kokemuksen, että hän ei ole riittävän hyvä tai tuota vanhemmilleen iloa, minäkuva ja käsitys omista kyvyistä voi muuttua kielteiseksi. Tämän seurauksena hän voi suhtautua elämään varauksellisesti, pelätä epäonnistumisia sekä vältellä erilaisia haasteita. Myönteinen minäkuva sitä vastoin rohkaisee suhtautumaan elämään avoimesti. (Fadjukoff 2007.)

Tunne- ja vuorovaikutustaidot opitaan vuorovaikutuksessa

Tunne- ja vuorovaikutustaidot - osiossa vanhempi kartoittaa kykyään empatiaan sekä mentalisaatioon. Tähän liittyy kyky tunnistaa, nimetä ja hyväksyä lapsen erilaisia tunteita sekä vastata ja reagoida niihin adekvaatisti. Vanhemman tehtävä on opettaa lapselle tunnetaitoja.

Riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu vanhemman empatiakyky suhteessa lapseensa (Killen 1996). Vanhemman kyky eläytyä lapsen tunteisiin on yksi keskeinen piirre arvioitaessa sitä, miten hyvin vanhempi pystyy vastaamaan lapsen tarpeisiin. Empatiakyvyn puute voi näkyä tunnekyllmyytenä tai psyykkisenä pahoinpitelynä, kuten lapsen uhkaamisena, nöyryyttämisenä tai vähättelynä (Paavilainen & Flink 2008, 2.)

Mentalisaation käsite on empatian käsitettä laajempi. Empatia sisältää kyvyn tunnistaa toisen ihmisen tunnetila, samaistua ja reagoida siihen. Mentalisaatio sisältää empatian toisia ja itseä kohtaan sekä kyvyn

säädellä tunnetta. Mentalisaatio kohdistuu tunteiden lisäksi myös muihin mielen tiloihin kuten tarkoituksiperään ja toiveisiin. (Pajulo ym. 2015, 1051.)

Kaikki vanhemmat turhautuvat välillä lapsen käyttäytymiseen. Vanhemmuuteen kuuluu sietää määrätty määrä ristiriitoja ja pettymyksiä. Vaikka jokaisessa perheessä välillä riidellään ja kiukutellaan, vanhemman tehtäviin kuuluu opettaa lapsille, että riitoja myös selvitetään ja sovitaan. Vanhemmat, joilla on puutteita omista tunnetaidoissa, voivat jatkuvasti purkaa omaan pettymystään ja kiukkuaan lapsiin tai vaihtoehtoisesti ylikontrolloida aggressioitaan. Tukahdutettu aggressio saattaa johtaa paineen kasvamiseen ja lopulta vanhemman räjähtämiseen, jolloin lapsi voi saada suhteettoman rangaistuksen jostakin tavanomaisesta asiasta. Toisinaan kätkeyty ärtymys piiloutuu vanhemman ylisuojelun taakse herättäen lapsessa ahdistusta ja rajoittaen tämän tutkimisen vapautta. (Mäkelä & Samuelsson 2002, 30)

Lapsi oppii säätelemään tunteitaan vuorovaikutuksessa. Dialektisen käyttäytymisterapian taustalla oleva biososiaalinen teoria näkee tunteiden säätelyn vaikeuksien tai tunteiden säätelyhäiriön kehittymisen olevan seurausta lapsen omasta synnynnäisestä herkkyydestä, kuten herkästi reagoivasta temperamentista, yhdistettynä kasvamiseen mitätöivässä ympäristössä, joka ei auta oppimaan, miten tulla toimeen tämän tunneherkkyyden kanssa. Tunnesäätelyn ongelmat kertautuvat usein sukupolvien ketjussa, kun vanhempi, joka ei ole itse oppinut omassa lapsuudenkodissaan tunnetaitoja tai mentalisaatiota, ei kykene niitä myöskään omalle lapselleen opettamaan. Linehanin kehittämän dialektisen käyttäytymisterapian lähtökohtana on ajatus siitä, että elämänlaatua haittaavan käyttäytymisen taustalla on taitopuutteita, joita voidaan yhteistyössä uusia taitoja opettelemalla parantaa (Heard & Linehan 1994). Tätä dialektista ajattelutapaa on sovellettu myös LivingSkills toimintamallissa.

Sosiaaliset suhteet: riskitekijä vai voimavara?

Sosiaaliset suhteet - osiossa vanhempi kartoittaa lapsen sosiaaliseen ympäristöön liittyviä vanhemmuuden taitojaan: taitoa varmistaa lapsen turvallisen hoito ja varjella lasta hänen kasvuun ja kehitystään vaarantavilta ihmissuhteilta sekä taitoa luoda ja ylläpitää lapsen hyvinvointia lisääviä sosiaalisia suhteita. Sosiaalisiin suhteisiin liittyviä vanhemmuuden taitoja ovat myös kyky olla riittävästi läsnä ja antaa lapselle lupa kiinnittyä vanhempaan. Vanhemman omat sosiaalisuutta ja osallisuutta tukevat taidot, kuten kyky yhteistyöhön, ihmissuhteiden jatkuvuus sekä taito sanoittaa lapselle ympäristön tapahtumia, ovat lapsen normaalia kasvua ja kehitystä tukevia taitoja. Vanhemman tehtävä on auttaa lasta ymmärtämään toisten ihmisten käyttäytymistä ja motiiveja. Lasta suojaavia tekijöitä on vanhemman mahdollistama sosiaalinen tuki sekä lapsen oikeus perheeseen ja sukuun.

Lähiverkoston vajuus on lastensuojelullinen riskitekijä, samoin kuin eroperheissä huono suhde toiseen vanhempaan tai ääritapauksissa toisen vanhemman vieraannuttaminen lapsesta. (Mäkelä & Samuelsson 2003, 29, Häkkänen-Nyholm 2010, 499.) 10 % huostaanotoista liittyy lasta repiviin huolto- ja asumisriitoihin (Heino ym. 2016).

Tutkimusten mukaan perheen ulkopuoliset turvalliset ihmissuhteet ja aktiviteetit ovat merkittäviä lasta suojaavia tekijöitä silloin perheellä on vaikeuksia (Beardslee ja Podofersky 1988, Beardslee ja Solantaus 2001.) Hyvin pärjävillä vaikeissa olosuhteissa kasvavilla lapsilla on usein lämmin ja hyvä suhde vanhempaan, vaikka tämä olisi psyykkisesti sairas. Lisäksi heillä on joku toinen, terve aikuinen. Tämän suhteen avulla lapsi oppii vähitellen ymmärtämään ja jäsentämään omaa ympäristöään ja suhdettaan siihen. Lapsi oppii ehkä myös hakemaan tällaisen aikuisen ja pyrkii työstimään oman elämänsä pulmia hänen kanssaan. (Vartiovaara ym. 1990, Jähi 2004.)

Vanhempi opettaa lapselle elämän taitoja

Taitojen opettaminen - osiossa vanhempi kartoittaa niitä taitoja, joita tarvitaan, jotta lapsi pärjää elämässään. Näitä taitoja ovat: roolimallina oleminen; uusiin tilanteisiin valmistaminen, rohkaiseminen

ympäristön tutkimiseen; arjen taitojen opettelu; tehtävissä tukeminen ja lapsen kehitys- ja kypsyystason huomiointi. Myös taitojen opettajana vanhempi tarvitsee mentalisaatiokykyä ja kykyä nähdä lapsi realistisesti.

Riittävään vanhemmuuteen kuuluu lapsen ikätason kunnioittaminen, jolloin vanhempi osaa opettaa uusia taitoja oikea-aikaisesti ja antaa lapsen harjoitella riittävästi uutta asiaa. Lapsilla on tapana käydä läpi joitakin tärkeitä asioita uudelleen ja uudelleen, kunnes aihe alkaa tuntua valmiilta ja tulee tilaa jollekin uudelle (Mäkelä & Samuelsson 2003, 26.)

Elämän opettaminen on arvojen ja taitojen siirtämistä lapselle. Tärkeää on lapselle osoitettu arvostus. Lasta ei pidä nolata eikä sivuuttaa. Hänen kykynsä tulee nähdä realistisesti: ei ali- eikä yliarvioiden. Pienen lapsen kanssa taiteillaan koko ajan läheisyyden ja erillisyyden kanssa. Vähitellen lapsi alkaa ymmärtää yhä enemmän maailmasta ympärillään. Lapsi on mallioppija. Vanhemmaltaan hän oppii esimerkiksi kunnioittamaan toisten ihmisten fyysistä koskemattomuutta, käyttäytymään ruokapöydässä ja julkisissa tilaisuuksissa tai huolehtimaan omista vaatteistaan. (Rautiainen 2001.)

[Vanhemman kyky oman elämän hallintaan on edellytys riittäväälle vanhemmuudelle](#)

Vanhemman oman elämän hallinta - osiossa vanhempi kartoittaa oman elämän hallintataitojaan. Näitä taitoja ovat: realistinen kuva omista taidoista ja taitopuutteista; omista voimavaroista huolehtiminen; avun hakeminen ja vastaanottaminen; pitkäpinnaisuus; oman käytöksen ja päihteiden käytön hallinta; lapsen koskemattomuuden kunnioittaminen sekä itse saatujen vanhemmuuden mallien ja vaille jäämisten reflektointi.

Lastensuojelun keskiössä on sen arvioiminen, kykenevätkö vanhemmat huolehtimaan kasvatustehtävästään ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. Lapsen kehitykseen ja kohteluun liittyviä ongelmia ennustavat tietyt riskitekijät, jotka ovat aiemman tutkimuksen perusteella hänen toimintakykyään ja perheen hyvinvointia kuormittavia tekijöitä. Tällaisia riskitekijöitä ovat mm. perheenjäsenen mielenterveysongelmat tai päihderiippuvuus (mm. Andershed et al. 2012.) Huostaanoton taustalla on vanhemman uupumuksen lisäksi muita vanhemman oman elämänhallinnan puutteisiin liittyviä syitä: perheväkivalta ja sen uhka (23 %), mielenterveyden ongelmat (33 %), päihteiden käyttö (26 %), vanhemman toiminnan ohjaamisen vaikeudet (24 %). (Heino ym. 2016.)

Toisaalta tiettyjen tekijöiden, kuten sosiaalinen tuen, tiedetään suojaavan lapsen hyvinvointia tai vähentävän laiminlyönnin todennäköisyyttä silloinkin, kun vanhemmalla on vaikeuksia omassa elämässä. Mielenterveysongelma ei välttämättä vaikuta vanhemman kykyyn hoitaa ja kasvattaa lasta, mikäli ongelma on hyvin hoidossa. (Aaltio 2015.) Vaikka vanhemmalla olisi omia ongelmia, olennaista on se miten halukas ja kyvykäs hän on arvioimaan oman vanhemmuuden riittävyttä suhteessa lapsen tarpeisiin, ja eritoten se, miten valmis vanhempi on ottamaan apua vastaan (vrt. Reder & Lucey 1995; Törrönen 1998.)

[Vanhemman tehtävä on tuoda turvaa lapselle](#)

Turvallisuus - osiossa vanhempi kartoittaa kykyään huolehtia lapsen psyykkisestä ja fyysisestä turvallisuudesta. Turvallisuutta tuo lapsen hätään reagoiminen, lapsen tarpeiden priorisointi, ympäristön turvallisuuden takaaminen; lapsen rajojen kunnioittaminen sekä vanhemman kyky suojella lasta kaltoinkohtelulta ja henkiseltä, fyysiseltä tai seksuaaliselta väkivallalta. Turvalliseen vanhemmuuteen liittyvät kohtuulliset vaatimukset ja taito kestää epätäydellisyyttä: vanhempi ei ole liian kriittinen, vaativa ja rankaiseva, vaikka pettyisi lapsen käyttäytymiseen.

Lapsen turvallisuutta vaarantaa lasten kaltoinkohtelu, jolla tarkoitetaan lapseen kohdistunutta fyysistä tai henkistä väkivaltaa, seksuaalista hyväksikäyttöä tai laiminlyöntiä. On tärkeää, että sosiaali- ja terveydenhuollossa toimivat työntekijät osaavat tunnistaa kaltoinkohtelun ja puuttua siihen asiantuntevasti. (Paavilainen ja Flinck 2008.) Kaltoinkohtelulla on seurauksia myös lapsen tulevaisuudessa. Lapsena

kaltoinkohdelluista joka kolmannes pahoinpitelee aikuisena omia lapsiaan. Suurinta osaa nuorista ja aikuisista rikoksentekeijöistä on lapsena kohdeltu väkivaltaisesti tai laiminlyöty. Lapsuuden kaltoinkohtelu lisää myös väkivaltaa aikuisiän parisuhteissa. (Haapasalo 2005.)

Lasten kaltoinkohtelusta kannattaa kysyä, koska kysyttäessä vanhemmat usein kertovat siitä. (Paavilainen ja Flinck 2008.). Vanhemmilta kysytään kategorisesti ärtyvyydestä ja mahdollisesta väkivaltaisuudesta myös Beardsleen perheinterventiomallin pohjalta luodussa neuvonnallisessa Lapset puheeksi- keskustelussa. (Lapset Puheeksi – lokikirja 2006.)

Tilanteessa, jossa vanhempi ei osaa huolehtia riittävästi lapsen turvallisuudesta, voi olla kyse myös toimivien mallien puutteesta: vanhempi ei esimerkiksi itse ymmärrä, että parvekkeella yksin kipeilevä pieni lapsi on vaarassa pudota. Turvallisuuskysymyksistä puhumalla voidaan auttaa vanhempia tunnistamaan niihin liittyviä vanhemman tehtäviä sekä tekemään konkreettisia suunnitelmia lapsen turvallisuuden takaamiseksi. LivingSkills – motivaatiotyöväline on sitä käyttäneiden asiakkaiden ja työntekijöiden kokemusten mukaan turvallinen ja syyllistämätön tapa ottaa puheeksi ja kertoa vaikeistakin asioista. Työväline auttaa työntekijää arvioimaan perheen tuen tarvetta ja sitä, millä edellytyksillä lapsi voi turvallisesti asua kotonaan.

Osallistava toimintatapa motivoi tavoitteelliseen toimintaan

Taitojen kartoitus vanhemman ja työntekijän yhteistyönä

Lastensuojelutyössä saatujen kokemusten mukaan useimmat vanhemmat haluavat onnistua vanhempina, mutta äidin tai isän voi olla vaikeaa hahmottaa, mistä tekijöistä riittävä vanhemmuus muodostuu. Erityisen haasteellista tämä on silloin, jos vanhemmalla itsellään ei ole kokemusta riittävästä vanhemmuudesta. Vanhemmuuden taitojen itsearviointi yhdistettynä työntekijän tekemään arviointiin ja yhdessä asetettavaan tavoitteeseen saa aikaan aidon dialogin vanhemman ja työntekijän välillä. Kun vanhemmuuden eri osa-alueet on pilkottu konkreettisiksi taidoiksi, vanhempi saa käsityksen siitä, mitkä vanhemmuuden tekijät vaikuttavat lapsen kasvuun ja kehitykseen. Taitojen asteikkoarviointi helpottaa vaikeiden asioiden puheeksi ottamista.

Työntekijä tukee vanhempaa tämän omissa ponnisteluissa vahvistaa lapsen kasvua ja kehitystä turvaavia vanhemmuuden taitoja. Työväline auttaa vanhempaa tunnistamaan mitä taitoja ja taitopuutteita itsellä on sekä näkemään taitojen merkityksen lapsen näkökulmasta. Vanhemmuuden taitoihin liittyvät vahvuudet ja kehityskohteet on helppo hahmottaa yhdellä silmäyksellä taitoarvioinnin yhteenvetografiikasta.

Yhteisessä keskustelussa työntekijä voi auttaa vanhempaa refleктоimaan omaa toimintaansa sekä vahvistamaan omaa mentaalisatiokykyään. Yhdessä voidaan pohtia asiaa lapsen näkökulmasta, ja työntekijä voi auttaa vanhempaa löytämään vaihtoehtoisia tulkintoja lapsen kokemukselle sekä auttaa vanhempaa erottamaan omia ja lapsen tunnetiloja. Keskeistä on pohtia yhdessä vanhemman kanssa, miten lapsen ikä ja kehitysvaihe vaikuttavat hänen tapaansa kokea asioita ja kykyynsä ilmaista kokemusta ja tunnetta (vrt. Pajulo ym. 2015). Haasteiden näkeminen taitopuutteina vapauttaa vanhemman toimintakykyä lamauttavasta syyllisyydestä, tuo toivoa ja mahdollistaa muutoksen.

Taito- ja valmennussuunnitelma

Kun halutaan saada aikaan vaikuttavuutta, on tehtävä oikeita asioita sekä ymmärrettävä ne juurisyyt, jotka ovat ongelmien taustalla. LivingSkills toimintamalli perustuu näkemykseen siitä, että motivaatio muutokseen kytkeytyy vanhempien aitoon osallisuuteen. Mikäli lastensuojelun asiakkaana oleva vanhempi jää oman elämänsä sivustakatsojaksi, sisäistä motivaatiota ei synny. Taitoja kartoitettaessa ei riitä, että mitataan mittaamisen vuoksi. Toiminnan tulee olla tavoitteellista myös yksilötasolla. Kun tavoitteet ovat mitattavia ja yksilön omia, niihin myös päästään.

Työvälineen avulla vahvistetaan perheiden vahvuuksia ja tehdään suunnitelma vanhemmuuden taitojen vahvistamiseksi. Suunnitelmassa tunnistetaan olemassa olevat vahvuudet sekä määritellään, miten niitä hyödynnetään lasta suojaavien tekijöiden vahvistamiseksi. Tämän lisäksi valitaan yhdestä kolmeen

harjoiteltavaa taitoa sekä tehdään konkreettinen, tulostavoitteita mittaava suunnitelma valittujen taitojen vahvistamiseksi.

Vanhemman oma aktiivinen osallisuus mahdollistaa muutokset, jotka tehdään näkyväksi helppokäyttöisen digitaalisen teknologian avulla. Tavoitteellinen työskentely mahdollistaa edistymisen askel kerrallaan. Konkreettinen yhdessä mietitty tavoite ja taitovalmennussuunnitelma saavat auttavat vanhempaa saavuttamaan omat, vanhemmuuden taitoihin liittyvät tavoitteensa.

Vaikuttavuuden arviointi

Lastensuojelun haasteena on ollut, että interventioiden vaikutukset todentuvat usein vasta, kun operatiivinen työ on loppunut. LivingSkills tekee näkyväksi asiakkaan taitojen kehittymisen ja mahdollistaa muutoksen havainnoinnin jo työskentelyn kuluessa. Kun yksilökohtaisia tavoitteita arvioidaan, on olennaista seurata hyvinvoinnissa ja taidoissa tapahtunutta muutosta suhteessa lähtötasoon ja omiin yksilöllisiin tavoitteisiin.

Vaikutusten mittaamiseen käytetään asiakkaan itsearvioinnin ja työntekijän tekemän arvioinnin dokumentointia sekä uudelleenarvioinnissa muutosten vertaamista etukäteen yhdessä asetettuihin tulostavoitteisiin. Työvälineen avulla saadaan tietoa taitoharjoittelun edistymisestä ja interventioiden tuloksellisuudesta sekä yksilö- että organisaatiotasolla.

Koska eri yksiköiden asiakasryhmät ovat heterogeenisia, homogeeniset mittarit eivät useinkaan sovellu toiminnan tuloksellisuuden arviointiin organisaatiotasolla. LivingSkills sovelluksen avulla on mahdollista saada vertailukelpoista tietoa toiminnan vaikuttavuudesta eri yksiköissä seuraamalla yksilöllisten tavoitteiden toteutumista ryhmätasolla. Tällä tavalla saadaan tietoa graafisessa muodossa tiedolla johtamisen tueksi: tehdäänkö organisaatiossa oikeita asioita eli tuottaako yksikkö ihmisten elämään niitä positiivisia muutoksia, joita sen odotetaan tuottavan. Eri yksiköiden toiminnan tuloksellisuutta voidaan vertailla. Tätä tietoa voidaan hyödyntää tulosperusteisessa hankinnassa.

Lähteet:

Aaltio Elina. Lastensuojelutarpeen muutoksen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla. Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektin loppuraportti 2015. Kuntaliitto.

Andershed, A-K. Andershed, H. & Farrington, D. (2012) Risk and protective factors among preschool children for future psychosocial problems. – What we know from research and how it can be used in practice. Report written on the commission of the Nordic Welfare Center.

Beardslee, W. & Podofresky, D. (1988). Resilient adolecents whose parents have serious affective and other psychiatric disorders: The importance of selfunderstanding and relationships. *Am J Psychiatry* 145: 63-69

Beardslee, W. & Solantaus, T. (2001). Kun isä tai äiti sairastaa depressiota: Interventio lasten psyykkisten häiriöiden ehkäisemiseksi. Teoksessa Inkinen, M (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Tammi.

Campion, J. Bhui, K. Bhugra, D. (2012). European Psychiatric Association guidance on prevention of mental disorder. *Eur Psychiatry*. 27: 68-80

Emde R. (1989). The infant´s relationship experience: Developmental and affective aspects. Kirjassa: Sameroff A, Emde R, toim. Relationship disturbances in early childhood. United States of America: Basic Books, s. 33–51.

Fadjukoff, P. (2007). Identity formation in adulthood. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Väitöskirja.

Haapasalo, Jaana (2005) Periytyykö väkivaltainen käyttäytyminen sosiaalisesti? Suomen lääkirilehti 60 (45), 4611–4615.

Heard, H. L.; Linehan, M. M. (1994) Dialectical behavior therapy: An integrative approach to the treatment of borderline personality disorder. *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol 4(1), Mar, 55-82

Heino, T., Hyry S., Ikkäheimo S., Kuronen, M., Rajala, R. (2016). Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportti 3/2016. THL

Helsingin kaupungin tietokeskus. 2015. Helsingin tila ja kehitys. Helsinki.
<https://www.hel.fi/static/helsinki/kaupunginvaltuusto/Helsingin-tila-ja-kehitys-2015.pdf>

Hougaard, B. (2004). Curling-vanhemmat ja lapsityrannit. Järkevän kasvattajan käsikirja. Helsinki: WSOY.

Häkkänen-Nyholm, H. 2010. Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2010. Nro. 5, 499-505.

Jähi, R. (2004) Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuksena. Acta Universitatis Tamperensis.1015. Tampere.

Kaakinen, S. Koskinen, M. Seppänen, A. (2007) Äidit ja isät perheinterventiossa. Perheterapia 1/07 (19-26)

Kauppi, Anne (2012) Sisäiset mustelmat – pahoinpitelyn psyykkiset vaikutukset. Teoksessa (toim.) Söderholm, Annlis & Kivittie-Kallio, Satu. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 125–130.

Keltikangas-Järvinen, L. (2012). Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY.

Killen, K. (1993) Svikna barn. Wahlström & Widstrand, Oslo.

Knapp, M. McDaid, D. Parsonage, M. (2011). Mental health promotion and mental illness prevention: the economic case. Department of Health.

Lapset puheeksi – lokikirja. Suomen mielenterveysseura.
https://mieli.fi/sites/default/files/materials_files/lp_lokikirja_kun_vanhemmalla_on_mielenterveyden_ongelmia_2006.pdf

Mäkela S, Samuelsson M. Vanhemmuuden arviointi vauvojen ja pienten lasten suojelussa. Espoon sosiaali- ja terveystoimi 2003.

Ojanen, M. (1994). Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen. Kirjatoimi, Tampere.

Paavilainen, E. & Flinck, A. 2008. Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Hoitotyön suositus. Saatavissa: <http://www.hotus.fi/@Bin/107094/Hoitotyön+suositus+kaltoinkohtelu.pdf>

Pajulo, M. Salo, S. Pyykkönen, N. (2015); Mentalisaatio ihmistä suojaavana tekijänä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2015;131(11):1050-7

Rautiainen, M. (toim.) 2001. Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Reder, P. & Lucey, C. (1995) Assessment of parenting. Psychiatric and psychological contributions. Routledge, London.

Ruismäki, M., Friberg, L., Keskitalo, K., Lampinen, A-M., Mankila, P., Vänskä, V. (2016). Hoivattavaa vanhemmuutta: opas lapsuuden kaltoinkohtelusta toipuvien vanhempien ryhmämuotoiseen tukemiseen. Tarumaterapiakeskus.

Rutter M. (1986). Stress, coping and development: some issues and some questions. Kirjassa N.Garmery, M.Rutter. Stress, coping and development in children. Sivut 1-42. New York. McGraw-Hill.

Sinkkonen, J. (2008). Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Juva: WS Bookwell Oy.

Solantaus, T. & Paavonen, J. (2007). Mielenterveysongelmien siirtyminen sukupolvien yli – epidemiologiaa ja dynamiikkaa. Perheterapia 1 (23) 6-12.

Sotkanet: lastensuojelun tilastot (2017) <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/groups/267>

Tervonen, K. (2018). Vanhemmuuden arviointi tays:n perhe- ja pikkulapsipsykiatrian yksikössä vuosina 2010–2015. Syventävien opintojen kirjallinen työ. Tampereen yliopisto. Lääketieteen ja biotieteiden tiedekunta.

THL: Lastensuojelun käsikirja 2017. https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-kustannukset#Sijaishuollon_kustannusten_haasteet

Paananen R, Ristikari T, Gissler M. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin eriytyminen ja ongelmien ylisukupolvisuus –kansallinen syntymäkohortti 1987. Tutkiva Sosiaalityö. Eriarvoisuus ja sosiaalityö. Jaakola A-M, Lanne V, Rasinkangas J (toim.). Talentia-lehti, Sosiaalityön tutkimuksen seura. 2015.

Törrönen, H. (1998) Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Nykypaino Oy, Helsinki.

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012

<https://www.vtv.fi/app/uploads/2018/05/30153026/jalkiseurantaraportti-lastensuojelu.pdf>

Vartiovaara, A. Mäkelä, S. & Pykäläinen, R. (1990). Effects of parental schizophrenia on children's mental health. *Psychiatria Fennica*, Vol. 21: 87-103.

Zonzi, A. (2015). Masud Khan valheellisen minuuden näyttämöllä. *Psykoterapia* (2015), 34(2), s. 118-128.

Winnicott, D. (1962). Ego integration in child development. Teoksessa Winnicott, Donald W., *The maturational processes and the facilitating environment*, 56–63. London: Karnac Books and the Institute of Psycho-Analysis, 1965.